

УДК 614.215

Надія Ведмідь

Nadija Vedmid

**САНАТОРНО-КУРОРТНИЙ КОМПЛЕКС
ЯК СИСТЕМНИЙ ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ****SANATORIUM-RESORT COMPLEX AS THE SYSTEM OBJECT
OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE**

У статті розглянуто існуючі підходи до змісту понять «рекреаційний комплекс», «туристично-рекреаційний комплекс», «санаторно-курортний комплекс» та «оздоровчий комплекс» з урахуванням функціонально-цільового критерію їх формування. З позицій системного підходу розкрито суть та структуру санаторно-курортного комплексу як територіально соціально-економічної та сервісної системи.

Ключові слова: рекреаційний комплекс, туристично-рекреаційний комплекс, санаторно-курортний комплекс, оздоровчий комплекс, курортно-рекреаційна система, сервісна система.

В статье рассмотрены существующие подходы к содержанию понятий «рекреационный комплекс», «туристический рекреационный комплекс», «санаторно-курортный комплекс» и «оздоровительный комплекс» с учетом функционально-целевого критерия их формирования. С позиций системного подхода раскрыта сущность и структура санаторно-курортного комплекса как территориально социально-экономической и сервисной системы.

Ключевые слова: рекреационный комплекс, туристическо-рекреационный комплекс, санаторно-курортный комплекс, оздоровительный комплекс, курортно-рекреационная система, сервисная система.

In the article the current approaches to content of the concepts «recreational complex», «tourist and recreational complex», «resort complex» and «spa treatment» with regard to functional-based criteria for their formation are reviewed. With the system approach the essence and structure of the spa complex as territorial socio-economic and service system are disclosed.

Keywords: recreational complex, tourist and recreational complex, resort complex, resort and recreation system, service system.

Актуальність теми дослідження. Санаторно-курортний комплекс (СКК) як системний об'єкт наукового пізнання сформувався відносно недавно. Водночас масштабність та багатоаспектність СКК як глобального соціально-економічного явища привертає до себе увагу науковців різних сфер пізнання.

Новизна, складність, міждисциплінарний характер управління СКК обґрунтовують, з одного боку, участь в його розробці наукових шкіл і спеціалістів різного профілю, а з іншого, обумовлюють різноманітність поглядів на дану проблематику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні положення управління санаторно-курортним комплексом, питання щодо його впливу на економіку регіонів, дослідження механізму державного регулювання санаторно-курортної діяльності у сучасний період розвитку економічних відносин висвітлено у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: О. Ветитнев, О. Нікітіна, Н. Пелевіна, С. Цьохла, Н. Влащенко, О. Колесник, О. Єрохіна та ін. [1–6].

Дослідженню проблем рекреаційно-оздоровчої сфери, туристичної галузі, територіальних рекреаційних, туристично-рекреаційних та санаторно-курортних комплексів і систем присвячено праці відомих українських і зарубіжних вчених, серед яких: А. Мазаракі, Т. Ткаченко, С. Мельниченко, М. Бойко, І. Колосовський, М. Колосовський, П. Алампієв, Ю. Саушкін, В. Мацола, Ю. Очур, П. Гаман, Л. Муратова та ін. [7–13].

Однак ряд питань щодо формування та особливостей розвитку санаторно-курортного комплексу залишаються недостатньо дослідженими. У наукових розробках наголошується на складності даного явища і його багатогранності.

Тому метою даної статті є дослідження змісту поняття СКК та його комплексного аналізу з позицій системного підходу.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні існують різні підходи до розуміння поняття «санаторно-курортний комплекс»: одна група науковців розглядає його як самостійну історично

створену галузь [14], інші вчені вважають, що це міжгалузевий господарський комплекс [3; 5]. Дехто із дослідників вбачає необхідність розгляду цієї дефініції з позицій кластерного підходу (табл. 1).

Таблиця 1

Методологічні підходи до змісту поняття «санаторно-курортний комплекс»

Підхід до визначення поняття	Зміст визначення	Автор, джерело
Територіальний міжгалузевий виробничий комплекс	Розглядається з трьох позицій, а саме як: <ul style="list-style-type: none"> – територіальний об'єкт управління; – суб'єкт господарювання; – економічний суб'єкт 	О. Нікітіна [16, с. 75]
Кластерний підхід	Розглядається як: <ul style="list-style-type: none"> – галузь економіки; – соціальна структура; – регіональний комплекс 	Н. Влащенко [5, с. 25]
Міжгалузевий господарський комплекс	Виокремлено чотири структурні підрозділи: <ul style="list-style-type: none"> – функціонально-галузевий; – організаційно-управлінський; – соціально-економічний; – територіально-виробничий 	Н. Пелєвіна [3, с. 341–342]
Територіальне міжгалузеве утворення	Сукупність організацій, що: <ul style="list-style-type: none"> – об'єднані за територіальною ознакою у курортній місцевості; – вирішують соціально-економічні завдання; – мають високий ступінь взаємозв'язку між собою 	О. Ветитнєв [1, с. 110–112]
Міжгалузевий комплекс	Об'єднано такі галузі, як охорона здоров'я, туризм та рекреаційна сфера	Є. Тиришкіна [14, с. 8–11]
Виробничий господарський комплекс	Сукупність рекреаційно-орієнтованих підприємств матеріального і нематеріального виробництва	Д. Ціклаурі [15, с. 137]
Кластерний підхід	Об'єднано: <ul style="list-style-type: none"> – локалізовані взаємопов'язані підприємства; – науково-дослідні інститути; – навчальні заклади; – постачальників ресурсів та спеціалізованих послуг; – споживачів; – інфраструктурні та інші інноваційно спрямовані організації 	Н. Пелєвіна [3, с. 344]

Джерело: розроблено і складено автором.

Так, російський науковець О. Нікітіна розглядає санаторно-курортний комплекс як цілісну територіально соціально-економічну систему з трьох позицій: по-перше, як територіальний об'єкт управління, по-друге – суб'єкт господарювання (юридичні особи, які займаються санаторно-курортною і оздоровчою діяльністю), по-третє, – як економічний суб'єкт, що здійснює виробничо-господарську діяльність (підприємства незалежно від організаційно-правової форми та форм власності). Науковець вважає, що всі санаторно-курортні й оздоровчі підприємства та обслуговуючі їх організації мають бути пов'язані єдиною функцією і загальною метою розвитку і являють собою єдине ціле [2].

Вітчизняний науковець Н. Влащенко, розглядаючи санаторно-курортний комплекс з позицій кластерного підходу, виокремлює сукупність на певній території різних установ, які задовольняють потреби в оздоровленні населення та сформовані на оригінальній інституціональній основі. Водночас автор наполягає розглядати СКК як галузь економіки, соціальну структуру та регіональний комплекс [5].

Російський науковець Н. Пелєвіна, висвітлюючи сутність та структуру туристично-рекреаційного кластера, підкреслює, що це великий самостійний міжгалузевий господарський комплекс, який об'єднує галузі та виробництва регіональної економіки єдиним функціональним завданням, яким є діяльність щодо задоволення потреб людини у різних видах відпочинку та подорожах при раціональному використанні всіх трудових ресурсів регіону.

І виокремлює його чотири структурні підрозділи:

– функціонально-галузеву структуру, тобто об'єднання галузей та видів діяльності, що виконують певну функцію та мають загальну мету, у даному випадку – задоволення населення у туристичних послугах;

– організаційно-управлінську, що являє собою систему організаційних форм та органів управління, що ієрархічно пов'язані та забезпечують цілісність у спрямованості і взаємоузгоджений розвиток усіх складових туристичного кластера;

– соціально-економічну – сукупність суспільних і соціальних груп, зайнятих у різних сферах, і різних типів підприємств та організацій сфери туризму;

– територіально-виробничу структуру як сукупність туристичних комплексів у межах регіону [3].

Ветитнев О. також вважає СКК міжгалузевим утворенням сукупності організацій, які:

– спеціалізуються на наданні санаторно-курортних і рекреаційно-дозвіллевих послуг;

– об'єднані за територіальною ознакою у курортній місцевості;

– співпрацюють у тісному взаємозв'язку, але виконують самостійні функції;

– вирішують як загальні соціальні завдання, так і власні комерційні [1].

Колесник О. виокремлює територіальну структуру СКК – комплексу та внутрішню. Розглядаючи СКК як сукупність підприємств, автор до даного комплексу включає лише санаторно-курортні та оздоровчі підприємства. Територіальна структура, на його думку, передбачає поєднання рекреаційних ресурсів, рекреантів, місць розселення обслуговуючого персоналу, підприємств інфраструктури та інших закладів, які забезпечують умови для відпочинку та оздоровлення [6].

Вітчизняний науковець П. Гаман констатує, що у сучасних умовах виникає необхідність інтегрування окремих видів рекреаційної діяльності, таких як санаторно-курортна, лікувально-оздоровча, туристична, спортивно-фізкультурна, культурно-дозвіллева. У цілому рекреаційна сфера визначена як комплекс взаємодіючих підприємств і організацій, які займаються експлуатацією територіально-ресурсного потенціалу для задоволення рекреаційно-туристичних потреб населення з метою одержання доходів, що забезпечують функціонування й розвиток цього господарства [12].

На соціальній складовій СКК наголошує С. Шешукова, зазначаючи, що курортно-рекреаційна та туристична галузь є специфічними сферами, де повинні бути взаємодоповненими соціальна роль та економічна вигода від надання санаторно-курортної та оздоровчої послуги. Тобто ця сфера повинна виконувати свої важливі оздоровчі функції і одночасно бути високорентабельною складовою національної економіки [16].

Таким чином, більшість досліджень базуються на територіально-просторовому та міжгалузевому підході до розгляду СКК. Варто зазначити, що виникнення СКК як суб'єкта господарювання обумовлено територіальною спеціалізацією галузей.

Наприкінці 50-х років ХХ ст. з'явилася абревіатура «ТПК», яка спочатку означала «територіально-промисловий комплекс», тобто цей комплекс розуміли тільки як промисловий, у вузькому значенні цього поняття. Пізніше його стали трактувати як «територіально-виробничий». Категорія «виробництво» має ширшу сферу прояву ніж категорія «промисловість», оскільки до структури ТПК можуть входити підприємства не лише промислових галузей, але також сфери будівництва, сільського господарства й інфраструктурні об'єкти, що сприяють ефективній роботі підприємств вищенаведених трьох секторів народного господарства.

Основоположниками теорії ТПК є М. Колосовський, П. Аламπίєв, Ю. Саушкін [17].

Класичне визначення ТПК запропоноване М. Колосовським у 1941 р.: «Виробничим комплексом називається таке економічне поєднання підприємств в одній промисловій точці або цілому районі, при якому досягається певний економічний ефект завдяки вдалому підбору підприємств відповідно до природних і економічних умов району, з його транспортним і економіко-географічним положенням» [9].

Наприкінці 60-х і в першій половині 70-х років ХХ ст. представниками географічно-рекреаційної школи В. Преображенського розроблено вчення про рекреаційні системи, які покладено в основу вітчизняної рекреаційної географії.

90-ті роки ХХ ст. характеризуються посиленням туристської складової вчення про туристично-рекреаційні системи (ТРС), що спричиняє трансформацію рекреаційних систем у ТРС. Функціонально-структурна парадигма ТРС змінює орієнтири із соціальної і планової складових на комерційну й економіко-управлінську.

Таким чином, СКК – це соціально-економічна система, яка має складні системні об'єкти та сукупність соціально-економічних відносин, а також є системою функціональних територіальних утворень різного ієрархічного рівня. Це передбачає, по-перше, розгляд особливостей розвитку і функціонування

СКК як просторово-економічної категорії, по-друге, аналіз цього комплексу як суб'єкта та системної одиниці територіально-просторових структур.

Відповідно до існуючих природних умов і соціальних та економічних факторів у науковій літературі виокремлюють: територіально туристично-рекреаційний, рекреаційний, рекреаційно-туристичний, курортно-рекреаційний, санаторно-курортний та курортно-оздоровчий комплекс.

Дані поняття об'єднані терміном «комплекс». Комплекс у сучасній економічній літературі трактується як «сукупність, узгодження об'єктів, предметів, дій, щільно пов'язаних та взаємодіючих між собою, які утворюють єдину цілісність» [18].

Як зазначає Є. Алаєв, комплекс є системою, що вирізняється високим рівнем взаємозв'язків між складовими елементами, в основу яких покладено ресурси, енергію та інформацію, що обумовлює високу енергетичну економічність та підвищену стійкість відносно зовнішнього оточення [19].

Тобто комплексом є система з високим ступенем взаємозв'язків, які у даному випадку поєднують сукупність об'єктів, групи галузей або підгалузей, підприємства, що виробляють та надають санаторно-курортні та оздоровчі послуги [20, 21].

Первинними і визначальними умовами формування типізації рекреаційного комплексу є наявність рекреаційних ресурсів, які визначають його спеціалізацію (вид діяльності). А також потреби споживачів, які реалізуються у функціональній та цільовій характеристиці відповідного рекреаційного комплексного утворення.

Так, Л. Муратова обґрунтовує назву терміна «туристично-рекреаційний комплекс» його цільовою функцією. На думку російського науковця, первинною метою туризму є подорож, а визначальною функцією, тобто його призначенням – відпочинок і відновлення сил, оздоровлення і лікування, і прийнятнішим поняттям може бути «туристично-рекреаційний комплекс» (ТРК), який є безперервною економічною системою, що стійко розвивається, включає ряд структурних секторів, що функціонують на основі взаємодії попиту споживачів і пропозиції виробників відповідних товарів і послуг [13].

Водночас слід зазначити, що поняття «курортно-оздоровчий комплекс», на наш погляд, не відображає функціональну особливість діяльності суб'єктів господарської діяльності, а розкриває його сутність через територіальну ознаку.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про курорти» курорт – це освоєна природна територія оздоровчого призначення, критеріальними ознаками якої є:

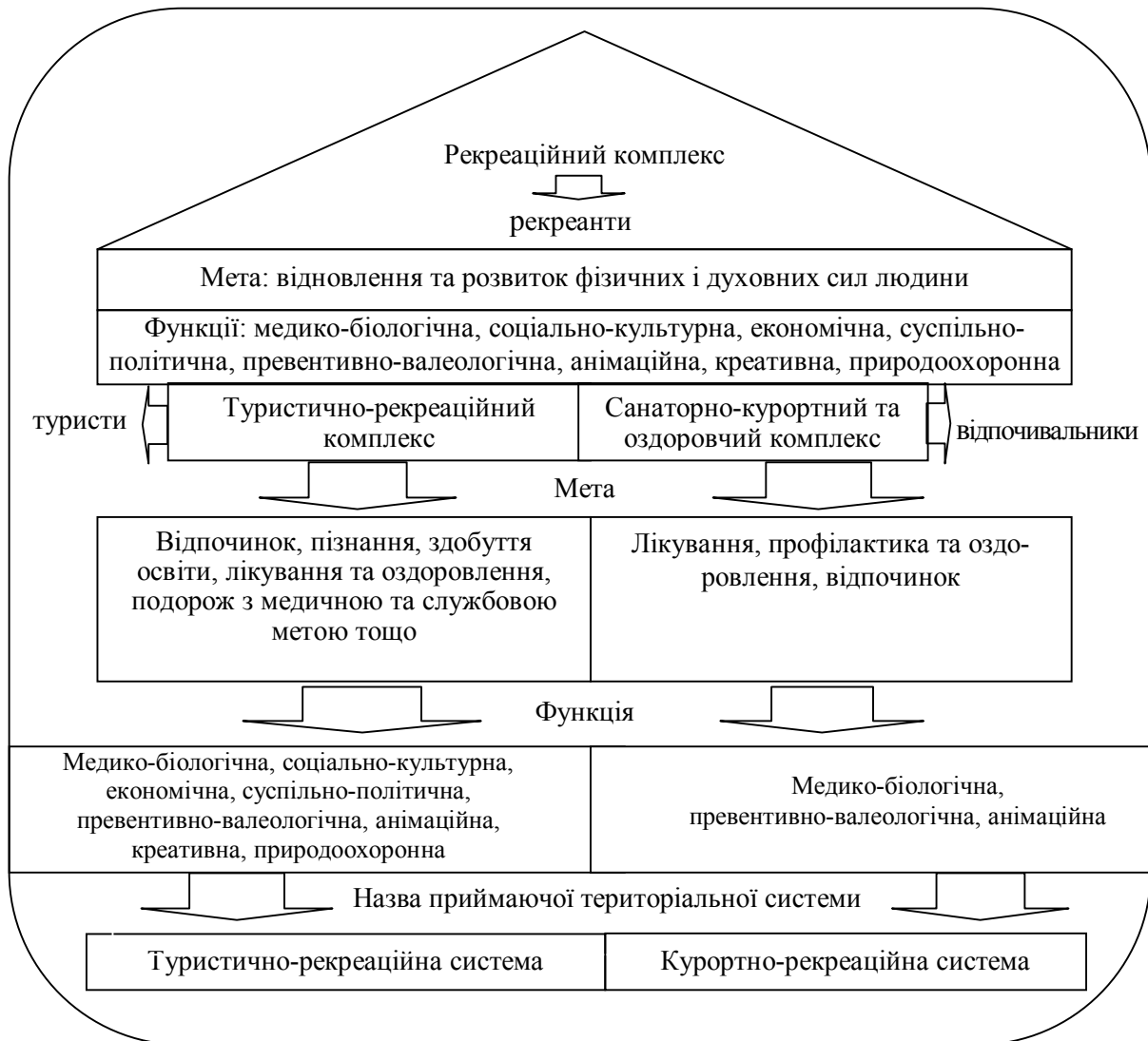
- по-перше, територія особливого статусу, закріпленого законодавчо, що охороняється, має природні лікувальні ресурси;
- по-друге, освоєння і використання у лікувально-профілактичних цілях природних лікувальних ресурсів;
- по-третє, наявність певної інфраструктури території, що полегшує використання лікувальних ресурсів [22].

Таким чином, поняття «курорт» відображає специфічні ознаки насамперед території, тому цей термін недоречно використовувати, характеризуючи сукупність підприємств, які розміщуються на даній території. Оскільки санаторно-курортні підприємства можуть розміщуватися не тільки на курортній території, а й на лікувально-оздоровчих та рекреаційних, у даному випадку більш точно відображає специфіку даної сукупності підприємств поняття «санаторно-курортний комплекс».

Відповідно до даного підходу щодо тлумачення терміна «курорт» курортну діяльність (справу) слід розуміти як сукупність усіх видів науково-практичної діяльності з організації і здійснення профілактики захворювань, лікування та реабілітації хворих на основі використання природних лікувальних ресурсів, вивчення їх властивостей і механізму дії, комплекс заходів з організації, будівництва, управління курортами, забезпечення лікування і культурно-побутового обслуговування громадян, експлуатації та охорони природних лікувальних ресурсів і санітарної охорони курортів [23]. У рамках даного підходу курортна діяльність змістовно відповідає рекреаційній діяльності, а в деяких випадках це поняття є значно ширшим.

З огляду на вищезазначене, будь-яка територія може виконувати рекреаційну функцію. Тому на основі єдиного функціонально-цільового критерію туристичний та санаторно-курортний і оздоровчий комплекс можуть бути інтегрованими в єдиний рекреаційний (рис. 1.).

Водночас з метою відображення превалюючої спеціалізації рекреаційного комплексу його назва буде змінюватися залежно від наявних рекреаційних ресурсів та особливостей потреб споживачів даної послуги.

Рис. 1. Функціонально-цільовий критерій формування рекреаційного, туристично-рекреаційного, санаторно-курортного та оздоровчого комплексів

Джерело: розроблено і складено автором.

Рекреація є соціальним видом діяльності, яка виконує такі функції: медико-біологічну, соціально-культурну, економічну, суспільно-політичну та природоохоронну [10–25].

Медико-біологічна функція полягає у лікуванні та оздоровленні, лікувальна – у медичній реабілітації людей, які потребують завершення лікування, а оздоровчу функцію спрямовано на відносно здорових людей з метою профілактики захворювань, зміцнення здоров'я, релаксації тощо. Оздоровлення – один із шляхів розв'язання проблеми виробничої й позавиробничої психологічної втоми людини.

Соціально-культурна функція передбачає задоволення потреб у пізнанні навколишнього середовища, відпочинку та розвагах.

Економічна функція полягає у продовженні періоду активного трудового життя, підвищенні рівня життя, збільшенні зайнятості населення тощо.

Суспільно-політична функція сприяє консолідації на підґрунті залучення населення до національних, етнічних, релігійних та історичних цінностей.

Превентивно-валеологічна функція – профілактика здорового способу життя.

Анімаційна функція – організація дозвілля на санаторно-курортних та оздоровчих підприємствах, що сприяє покращанню якості, різноманітності та привабливості наданої послуги, збільшенню чисельності постійних споживачів, підвищенню попиту, збільшенню навантаження на матеріальну

базу підприємства, а отже, і зростанню ефективності її використання, дохідності та рентабельності діяльності.

Організація анімаційної діяльності санаторно-курортних та оздоровчих підприємств має свої особливості:

- 1) це підприємства замкненого технологічного циклу, тому обслуговування відпочивальників здійснюється в обмежений санаторно-курортною путівкою час;
- 2) на розробку та реалізацію анімаційних програм відводиться проміжок часу, обмежений терміном путівки;
- 3) при формуванні анімаційних програм необхідно враховувати показання лікарів щодо фізичного та психологічного навантаження, часу та терміну проведення тощо;
- 4) контингент споживачів анімаційних послуг, що відрізняється за віковими, етнічними, релігійними та іншими ознаками, постійно змінюється.

Стосовно типології анімації необхідно звернути увагу на те, що в теорії та на практиці існують різні поняття, і це пов'язано з різновидом форм та програм дозвілєвої анімації. Деякі фахівці стверджують, що основним поняттям є рекреаційна анімація, а її підвидами – дозвілєва та туристична. Видами туристичної анімації є анімаційні туристичні маршрути, додаткові анімаційні послуги у технологічних перервах, готельна анімація.

Узагальнене поняття «рекреаційна анімація» трактується як вид дозвілєвої діяльності, спрямований на відновлення духовних та фізичних сил людини. Заходи, що реалізуються з рекреаційною метою, можуть проводити як санаторно-курортні та оздоровчі підприємства, туристичні, готельні для відпочивальників і туристів, так і дозвілєві організації – для місцевих жителів. Це дозволяє визначити рекреаційну анімацію як більш широке поняття, ніж туристична та готельна (у тому числі санаторно-курортна) анімація.

Природоохоронна функція рекреації полягає у забезпеченні стійкого екологічного розвитку держави через вплив рекреаційної діяльності на навколишнє середовище, що обумовлено підвищеними вимогами до його якості та стану.

Водночас варто зазначити, що основною метою туризму є подорож, а головна соціальна мета туризму – збільшення тривалості і поліпшення якості життя людини. Не випадково серед видів туризму виокремлюють туризм з метою лікування та оздоровлення, а також медичний туризм. Враховуючи, що відпочивальниками у санаторно-курортному комплексі можуть бути як місцеві жителі, так і туристи, у даному випадку СКК є підсистемою ТРК. Відмінність між поняттями «турист», «рекреант» та «відпочивальник» розглянемо нижче.

Кравців В., Євдокименко В., Габрель М., Копач М. наводять такі види рекреаційної діяльності: санаторно-курортна (кліматолікування, бальнеологія, грязелікування), оздоровча (купально-пляжна, прогулянкова), спортивна (туристична, мисливська, гірськолижна, альпіністська, водна та ін.) і пізнавальна [25].

Підсумовуючи вищезазначене, слід відмітити, що більшість досліджень базуються на територіально-просторовому підході розгляду СКК. Слід відзначити, що як суб'єкт господарювання СКК з'явився в результаті територіальної спеціалізації галузей.

За результатами аналізу наукових джерел, санаторно-курортний комплекс – це:

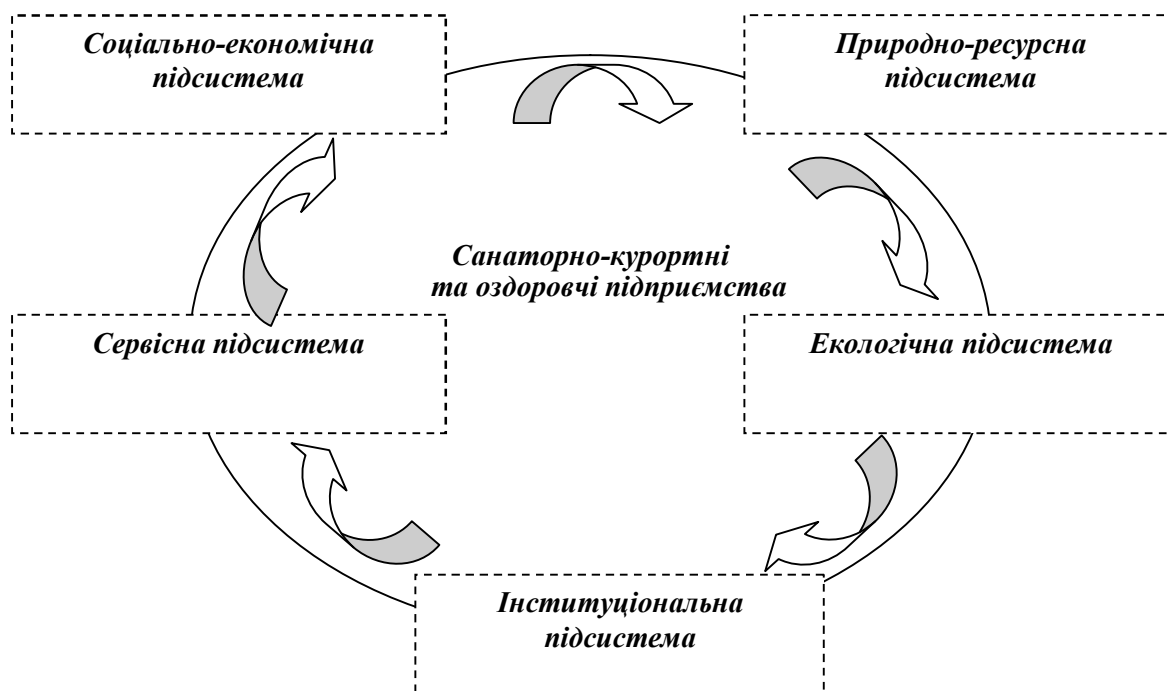
по-перше – самостійна підсистема міжгалузевого рекреаційного комплексу;

по-друге – звужуючи цільовий сегмент до туристів, даний комплекс також розглядається як підсистема туристично-рекреаційного комплексу.

по-третє – міжгалузеве функціональне утворення сукупності підприємств, організацій, установ, у рамках якого виникають економічні та соціальні відносини з виробництва, реалізації та надання відпочивальникам санаторно-курортних та оздоровчих послуг. СКК можна розглядати на рівні держави, регіону та підприємства.

Основу даної системи становлять санаторно-курортні та оздоровчі підприємства, які також є соціально-економічною системою (див. рис. 2).

Формулювання поняття «економічна система» залежить від прийнятого дослідником рівня абстракції. Так, О. Срохіна, думку якої ми поділяємо, аналізуючи різні підходи до трактування економічних систем як сукупності економічних суб'єктів, зазначає, що соціально-економічна система – це сукупність ресурсів і економічних суб'єктів, взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою у сфері виробництва, реалізації та надання санаторно-курортної та оздоровчої послуги [7].

Рис. 2. Санаторно-курортний комплекс як територіальна соціально-економічна та сервісна система
Джерело: розроблено і складено автором.

Метою соціально-економічної системи є насамперед забезпечення економічного зростання (через порівняння результату і витрат), задоволення всезростаючих всіляких потреб і поліпшення якісно-кількісних показників життєдіяльності суспільства чи окремої особистості [26].

Висновки. З огляду на викладене вище, санаторно-курортний комплекс як економічна категорія являє собою взаємовідносини між суб'єктами (відпочивальниками) та об'єктами (санаторно-курортними та оздоровчими підприємствами) стосовно виробництва, просування та споживання комплексної санаторно-курортної та оздоровчої послуги як товару з максимально можливим задоволенням потреб, пов'язаних з використанням лікувально-оздоровчих властивостей території.

Водночас СКК являє собою просторово-організаційну, соціально-економічну та сервісну систему, головною метою якої є задоволення потреб відпочивальників у лікуванні, реабілітації та оздоровленні шляхом виробництва та надання комплексної санаторно-курортної та оздоровчої послуги.

Список використаної літератури

1. Ветитнев А. М. Управление рынком детского оздоровительного туризма : [монография] / А. М. Ветитнев, Е. В. Оргина. – М. : НИЦ ИНФРА-М, 2012. – 138 с.
2. Никитина О. А. Исследование процессов функционирования и стратегического развития региональных санаторно-курортных комплексов : [монография] / О. А. Никитина. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2009.
3. Пелевина Н. А. Кластерный подход к обеспечению развития туристско-рекреационной сферы региона [Электронный ресурс] / Н. А. Пелевина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 86. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/klasternyy-podhod-k-obespecheniyu-razvitiya-turistsko-rekreatsionnoy-sfery-regiona>
4. Цьохла С. Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток ринку курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз та шляхи вдосконалення) : [монографія] / С. Ю. Цьохла. – Сімферополь : Таврія, 2008. – 352 с.
5. Влащенко Н. М. Розвиток санаторно-курортного комплексу регіону: соціально-економічний аспект : [монографія] / Н. М. Влащенко ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 151 с.
6. Колесник О. О. Оцінка стану санаторно-курортного комплексу та його вплив на розвиток туристичної діяльності України [Електронний ресурс] / О. О. Колесник. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/2911/1/264.pdf>

7. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход [Электронный ресурс] / Е. А. Ерохина. – Режим доступа : URL: <http://www.ek-lit.agava.ru/eroh/index.html>.
8. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу : [монографія] / [Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі]. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 596 с.
9. Колосовский Н. Н. Теория экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М., 1969. – 336 с.
10. Мацола В. І. Рекреаційно-оздоровчий туристичний комплекс (питання теорії, методології та практики):: [монографія] / В. І. Мацола. – Львів : Ін-т регіон. досліджень НАН України, 1998. – 278 с.
11. Очур Ю. С. Территориально-производственные комплексы: история и развитие / Ю. С. Очур // Молодой ученый. – 2011. – № 11. – Т. 1. – С. 142–144.
12. Гаман П. І. Державне регулювання розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / П. І. Гаман. – К., 2009. – 42 с.
13. Муратова Л. І. Туризм как стратегический мультипликатор экономического развития [Электронный ресурс] / Л. І. Муратова. – Режим доступа : <http://uecs.ru/uecs-38-382012/item/1042-2012-02-16-08-41-18>.
14. Тырышкина Е. М. Место санаторно-курортного комплекса РФ в народном хозяйстве / Е. М. Тырышкина // Актуальные вопросы современной экономической науки : сб. докладов V Междунар. науч. заоч. конф. (Липецк, 28 мая 2011 г.) ; отв. ред. А.В. Горбенко. – Липецк : Гравис, 2011. – 196 с.
15. Циклаури Д. В. Региональные особенности Кавказских Минеральных Вод [Электронный ресурс] / Д. В. Циклаури. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/07/19/1265212180/26.pdf>.
16. Шешукова С. В. Соціально-економічні умови як фактор розширення обслуговуючої сфери (на прикладі курортно-рекреаційних зон Азово-Чорноморського регіону) / С. В. Шешукова // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов» – 2009. – № 89. – С. 490–497.
17. Очур Ю. С. Территориально-производственные комплексы: история и развитие / Ю. С. Очур // Молодой ученый. – 2011. – № 11. – Т. 1. – С. 142–144.
18. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 496 с.
19. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
20. Белых Л. Ю. Проблемы государственной стандартизации терминологии / Л. Ю. Белых. – М., 1968. – 36 с.
21. Советский энциклопедический словарь. – М. : Совет. энцикл. – 1981. – 1600 с.
22. Про курорты : Закон України (зі змінами, внесеними згідно із Законом від 19.01.2006 № 3370-IV (3370-15) [Электронный ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 22. – Ст.184) / сайт «Законодавство України». – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
23. О природных лечебных ресурсах, лечебно-оздоровительных местностях и курортах : Федеральный закон. – № 26. – ФЗ от 23.08.2004. [Электронный ресурс] – Режим доступа : zakonpost.ru/zakony/26-fz-ot-2004-08-220.
24. Слюсарчук О. О. Теоретичні аспекти організації діяльності локального рекреаційно-оздоровчого комплексу [Электронный ресурс] / О. О. Слюсарчук. – Режим доступа : http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/NvuU/Ekon/2011_34/statti/3_3.htm.
25. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації / В. С. Кравців, В. К. Євдокименко, М. М. Габрель, М. В. Копач. – Чернівці : Прут, 1995. – 71 с.
26. Хисамутдинов И. А. Взаимосвязь экономического и экологического в общественном развитии : системный подход [Электронный ресурс] / И. А. Хисамутдинов. – Режим доступа: <http://sot.volsu.ru/library/docs/00000082.pdf>.

References

1. Vetitnev, A. M., Orgina, Ye. V. (2012) Manage children's health tourism market. M.: NITs INFRA-M, 138 p.
2. Nikitina, O. A. (2009) The study of the functioning and development of regional strategic spa resorts. St. Petersburg.: Izd-vo Politekhn. un-ta.
3. Pelevina, N. A. (2008) The cluster approach to development of tourist and recreational industry in the region. Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gertsena, 86 [Internet]. Available from: <http://cyberleninka.ru/article/n/klasternyy-podhod-k-obespecheniyu-razvitiya-turistsko-rekreatsionnoy-sfery-regiona> [Accessed 26 January 2014].
4. Ts'okhla, S. Yu. (2008) Transformation of recreational activities and development of resort and recreational services (methodology, analysis and ways to improve). Simferopol: Tavriia, 352 p.
5. Vlashchenko, N. M. (2012) The development of a resort complex in the region: the socio-economic aspect. Khark. nats. akad. mis'k. hosp-va. Kh. : KhNAMH, 151 p.

6. Kolesnyk O. (2011) Assessment of the spa complex and its impact on the development of tourism Ukraine [Internet]. Available from: <<http://eztuir.ztu.edu.ua/2911/1/264.pdf>> [Accessed 15 hrudnya 2013].
7. Erohina E. A. (2012) Theory of Economic Development: systematic and synergetic approach [Internet]. Available from: <<http://www.ek-lit.agava.ru/eroh/index.html>> [Accessed 10 marta 2014].
8. Tkachenko, T. I., Mel'nychenko, S. V., Boyko, M. H. and others (2010) Strategic development of tourism. In: A. A. Mazaraki (Ed.). Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, University Press, 596 p.
9. Kolosovskiy, N. N. (1969) The theory of economic regionalization. M., 336 p.
10. Matsola, V. I. (1998) Recreation and wellness tourism complex (questions of theory, methodology and practice). L'viv : In-t rehion. doslidzhen' NAN Ukrayiny, 278 p.
11. Ochur, Yu. S. (2011) Territorial-proyvodstvennyye kompleksy: history and development. Molodoy uchenyy, 11, pp. 142–144.
12. Haman, P. I. (2009) State regulation of recreational areas in the Carpathian region of Ukraine. K., 42 p.
13. Muratova, L. I. (2011) Tourism as a strategic economic development multiplier [Internet]. Available from: <<http://uecs.ru/uecs-38-382012/item/1042-2012-02-16-08-41-18>> [accessed 10 marta 2014].
14. Tyiryishkina E. M. (2011) Place a sanatorium complex in the national economy of the Russian Federation. Aktualnyie voprosyi sovremennoy ekonomicheskoy nauki: sb. dokladov V Mezhdunar. nauch. zaoch. konf. Lipetsk: Gra-vis, 196 p.
15. Tsiklauri, D. V. (2012) Regional features of the Caucasian Mineral Waters [Internet]. Available from: <<http://ecsocman.hse.ru/data/2012/07/19/1265212180/26.pdf>> [accessed 10 marta 2014].
16. Sheshukova S. V. (2009) Socio-economic conditions as a factor in the expansion of the serving area (for example, resort and recreational areas of the Azov-Black Sea region). Kommunal'noe khozyaystvo horodov, 89, pp. 490–497.
17. Ochur, Yu. S. (2011) Clusters: history and development. Molodoy uchenyy, 11, pp. 142–144.
18. Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., Starodubtseva, Ye. B. (1997) Modern Dictionary of Economics. M. : INFRA-M, 496 p.
19. Alaev E. B. (1983) Socio-economic geography: the conceptual and terminological dictionary. M. : Mysl, 350 p.
20. Belahov, L. Yu. (1968) Problems in the state of standardization of terminology. M., 36 p.
21. Soviet Encyclopedic Dictionary (1981). M. : Sovet. entsikl. 1600 p.
22. Resorts on the law of Ukraine (as amended by the Law of 19.01.2006 № 3370-IV (3370-15) (2006) Supreme Council of Ukraine, 22, pp.184 [Internet]. Available from: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>> [Accessed 10grudnya 2014].
23. Natural healing resources, therapeutic areas and resorts: Federal Law [Internet]. Available from: <<http://zakonpost.ru/zakony/26-fz-ot-2004-08-220>> [Accessed 10grudnya 2014].
24. Slyusarchuk, O. O. (2011) Theoretical aspects of the activities of local recreation and fitness complex [Internet]. Available from: <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2011_34/statti/3_3.htm> [Accessed 10 marta 2014].
25. Kravtsiv, V. S., Yevdokymenko, V. K., Habrel', M. M., Kopach, M. V. (1995) The recreation policy in the Carpathian region: the principles of formation, ways of implementation. Chernivtsi : Prut, 71 p.
26. Hisamutdinov, I. A. (2011) Economic and environmental relationship in social development: a systematic campaign [Internet]. Available from: <<http://sor.volsu.ru/library/docs/00000082.pdf>> [Accessed 10 marta 2014].

Стаття надійшла до редакції 01.04.2014.

Відомості про автора

Н. І. Ведмідь, кандидат економічних наук, доцент, докторант, Київський національний торговельно-економічний університет